

УДК: 338.43: 664.1

А. С. Лисецький,
доктор економічних наук, професор, РВПС України НАН України
О. П. Амбросенко
Ю. В. Онищук

ЦУКРОБУРЯКОВИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА РОЗВИТКУ

У статті обґрунтовано наукові основи розвитку цукробурякового кластера та практичні рекомендації державного регулювання його розвитку на принципах комплексності та єдності управління.

The article is devoted scientific bases of development of saccharine cluster and practical recommendations of the state adjusting of his development on principles of complexity and unity of management.

Ключові слова: економічний кластер, вартість, факторний дохід, адаптивний розвиток, ринкова взаємодія, партнерство.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

Цукробуряковий комплекс України має суттєві ознаки деструкції та дезінтеграції виробництва у циклах з сільським господарством, що викликані конкурентними змаганнями та інтересами великих фірм у глобальному економічному просторі. Таубадель [1] був одним з перших іноземних радників українського уряду щодо реформування цукрової промисловості в Україні, залучення у галузь іноземних інвесторів з інвестиціями. Зокрема, він наголосив, що приватні інвестори лише тоді надаватимуть капітал на розвиток галузі, коли будуть впевнені в достатній рентабельності своїх інвестицій, а це, в свою чергу, залежить від успіху наших реформ.

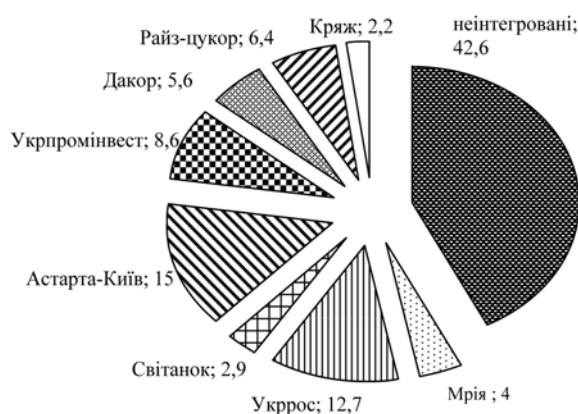
З того часу пройшло десятиліття і можна підвести деякі підсумки реалізації таких пропозицій. Розпочнемо з оцінки регіональних аспектів деструкції з огляду на значимість ресурсів орних земель у сировинних зонах областей України. Вінницький цукробуряковий комплекс (ЦБК) станом на початок 2010 року має 23 заводи з 39 існуючих на початку реформ, а фактично працювало у 2009 році 11 заводів. Найбільшим після Вінниць-

кого був Черкаський ЦБК з 23 заводами, нині збереглося 9, а сировини вистачило лише на 3 заводи. Наступним був Київський ЦБК, де було 16, збереглося 14, а працювало 7 заводів. Хмельницький і Тернопільський ЦБК об'єднували 17 і 9 заводів, збереглося — 11 і 9, а працювало 2009 року — 5 і 8 відповідно. Харківський ЦБК має 9 збережених з 11, працювало 7 заводів. Полтавський і Кіровоградський ЦБК мали по 11 заводів кожний, потім на Полтавщині збереглося 9 і 6 працювали, а на Кіровоградщині залишилося 3 із них працювало 2 заводи. Волинський ЦБК зберіг свої 4 заводи, всі вони завантажені сировиною, а в Житомирській — 2 з шести збережених підприємств. В Чернігівській області з 5 заводів збереглося 3, а працював — 1, у Львівській з 5 лишився і працював тільки 1. Рівненський осередок ЦБК: було — 6, збереглося — 4, працювало — 2; Чернівецька область — 4,1,1 відповідно. По-

Таблиця 1. Обсяги виробництва і характер використання цукру в Україні

	2004	2005	2006	2007	2008
Виробництво	2147	2139	2592	1867	1571
в т.ч. з буряків	1788	1900	2574	1867	1571
з цукру сирцю тростини	359	239	18	0	0
Зміна запасів на кінець року	27	247	559	-228	-477
Імпорт	123	177	120	25	91
Всього ресурсів	2243	2069	2153	2120	2139
Експорт	297	154	165	120	103
Витрачено на корм і втрати	122	120	138	140	145
Фонд споживання	1824	1795	1850	1860	1891
на 1 особу, кг	38,4	38,1	39,5	40	40,9

Джерело: Держкомстат України.

Рис. 1. Структура виробників цукру в Україні (2009)

вністю припинив існування Сумський ЦБК, де було 17 заводів, збереглося 2, але жодний не був у роботі. Так само не завантаженими були 3 заводи на Одещині, 2 у Миколаївській та 1 з 2, що зберігся в Івано-Франківській області. Припинили виробництво цукру і в Дніпропетровській області, де у минулому був 1 завод.

Обсяги виробництва цукру в Україні стабілізувалися на гранично низькому рівні (табл. 1).

Вперше 2009 року Держкомстат опублікував баланси цукру в Україні у своїх бюлетенях і збірниках. Тепер можна говорити про те, що імпорт і експорт цукру є обмеженим внутрішнім ринком. Проте іноземні фірми у цій галузі, дійсно, з'явилися (рис. 1).

Поряд з не інтегрованими заводами на просторах України працює ряд іноземних компаній, незважаючи на складну ситуацію на ринках цукру. Це значить, що виробництво цукру є привабливим вкладенням капіталу. Капіталізація цукрових заводів свідчить про мотивацію підприємництва, незважаючи на низьку, на перший погляд, конкурентоспроможність галузі. Важливо з'ясувати, що утримує іноземних та місцевих інвесторів на цьому ринку в Україні.

За даними Міжнародної організації цукру у 2008 році світове виробництво цього продукту досягло рівня 170 млн тонн, споживання — 159 млн, що свідчить про насиченість ринку, запаси цукру зросли з 67,8 млн до 74,7 млн тонн. Основними виробниками цукру в світі є Бразилія, Індія, Китай, Таїланд, Куба, Мексика, Україна, РФ, країни ЄС та Східної Європи. Процес глобалізації ринку цукру супроводжується зростанням виробництва цукру з тростини і скороченням — з цукрових буряків. Однією з причин процесу скорочення виробництва цукру в країнах ЄС та Східної Європи, РФ і України є зниження конкурентоспроможності їх виробників. Ціна виробництва цукру з тростини полягає в ураху-

ванні характеру сировини та природно-кліматичних ресурсів Бразилії, Індії, Китаю. Ці країни пропонують цукор на світовий ринок за більш низькими цінами, ніж це можуть запропонувати виробники з України. Актуальність дослідження ЦБК України з приводу його конкурентоспроможності будемо вважати на цьому підґрунті доведеною.

Метою цього дослідження є розробка і обґрунтування наукових засад розвитку ЦБК України у ринкових умовах та шляхів розв'язання проблеми його стабілізації через ринкове партнерство і механізми державного регулювання на принципах комплексності та єдності системи.

Методика дослідження базується на інструментах структурно-динамічного аналізу та синтезу інформації в моделях ЦБК.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

По-перше, сировинна зона ЦБК характеризується наступними даними про посівні площі, валовий збір та витрати на виробництво (табл. 2).

Матриця спостереження містить 839 господарських одиниць, які синтезовано у п'ять груп підприємств: великі, дуже великі, середні, дрібні та дуже дрібні. Сукупність виробників цукрової сировини ми поділили прагматично: спочатку виділено надто дрібні площі (від 2 до 10 га) та надто великі (понад 2 тис. га), потім решта — пропорційно від розмаху варіації на три групи від середнього. В результаті групування ми бачимо, що 37,7% виробництва цукрових буряків у 2008 році зосереджено у власності 3,1% виробників. Частка великих підприємств у виробництві сировини складає 44,3%, всього 26,2% кількісного складу господарств, якими є крупні компанії — холдинги, займають 82% всього ринку сировини. Натомість, 35% середніх (за площею) виробників виробляють лише 14,3% продукції, а 38,8% дрібних — мають всього 3,7% виробництва. Такий секторний розподіл є можливим виключно в умовах ринкового лібералізму та безвідповідальності за наслідки господарювання, зокрема за соціально-економічний розвиток територій, виснаження ґрунтів тощо.

По-друге, інвестори не відрізняються різноманіттям рівнів витрат на насіння, мінеральні добрива, енергію, паливо та інші матеріальні послуги (табл. 3).

Важливим є факт, що крупні та особливо крупні інвестори найменше дбають про підтримку родючості ґрунтів: на добрива вони витрачають найменше коштів порівняно до дрібних. Характерною є також "економія" на інших матеріальних витратах і послугах. Витрати інвесторів на насіння відрізняється у групах несуттєво, що свід-

чить про недостатню увагу крупних інвесторів до насінництва.

По-третє, питання конкурентоспроможності крупних виробників сільськогосподарської сировини методично обґрунтовано на моделях методом "витрати — випуск" з розрахунку на одиницю площі посівів цукрових буряків у базовому 2008 році, який обрано через його найбільш сприятливі погодні умови та високий урожай усіх культур (табл. 4).

Виявилось, що секторні результати роботи є суттєвими: дохід з одиниці площі у секторі I становить 10,7 тис. грн., другому (II) — 8,3 тис. (на рівні середнього у ЦБК), третьому (III) — 6,4 тис., два останні (з найбільшим числом СГП) — по 5,1 тис. грн. Цей результат відрізняється від того, що зафіксовано статистикою по ринку, в сторону збільшення. Це можна пояснити тим, що тільки 63% продукції реалізується на законних підставах через аграрний ринок, решта — це так званий бартер, явище негативне, яке не тільки руйнує процес суспільного відтворення продуктивних сил галузі, а й злочинним чином порушує закони фіскальних відносин.

По суті, отриманий результат — це системний розподіл доходів на фактори виробництва. Відшкодуванню підлягають поточні матеріальні витрати екзогенного та ендогенного характеру (насіння, мінеральні добрива, енергія, послуги). Розподілу підлягає інвестиційна, соціально-економічна і природна складова ціни попиту. З приходу таких статей

Таблиця 2. Посівні площі та виробництво цукрових буряків у групах (2008 р.)

Група господарств	Розмір площі	Кількість	Частка, %	Зібрані площі	Частка, %	Зібрано буряків, т	Частка, %
дуже великі	>2000	26	3,1	108266	35,7	4268542	37,7
великі	300-2000	194	23,1	129410	42,7	5011517	44,3
середні	100-300	294	35,0	49743	16,4	1622703	14,3
дрібні	10-100	306	36,5	15631	5,2	419032	3,7
дуже дрібні	<10	19	2,3	97	0,0	2747	0,0
всього		839	100	303147	100	11324541	100

Джерело: Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 2008 рік (форма № 50 статистичного спостереження). — Держкомстат України.

Таблиця 3. Витрати на виробництво цукрових буряків за секторами (2008 р.)

Група СГП	Насіння, тис. грн.			Міндобрива, тис. грн.			Інші матеріали, тис. грн.		
	всього	100га	СГП	всього	100га	СГП	всього	100га	СГП
I	88456	82	3402	51558	48	1983	59609	55	2293
II	110712	86	571	283101	219	1459	456937	353	2355
III	35106	71	119	390372	785	1328	644764	1296	2193
IV	8764	56	29	322085	2061	1053	610268	3904	1994
V	57	59	3	14152	14590	745	44473	45848	2341
I – V	243095	80	290	1061268	350	1265	1816051	599	2165

Джерело: Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 2008 рік (форма № 50 статистичного спостереження). — Держкомстат України.

витрат і формування факторних доходів потрібно аргументовано дискутувати. Що стосується прибутку або покриття збитків господарювання, то вони повинні унормовуватися на основі домовленостей, угод або рішень Уряду.

По-четверте, синтез інформації про посівні площі, поточні витрати інвесторів і доходи відносно одиниці площі ріллі дає підстави для оцінки фінансових результатів та конкурентоспроможності сільського господарства на ринку цукрової сировини в цілому, включно з доходами від неринкового обігу ресурсів сировини — бартеру (табл. 5).

Розв'язок віднайдено двома способами. Перший виходить з дохідності одиниці площі, пере-

Таблиця 4. Групування господарств ЦБК за ознаками моделі "витрати — виробництво"

		I	II	III	IV	V	I-V
Кількість СГП	N	26	194	294	306	19	839
Площа посівів, га	S	108266	129410	49743	15631	97	303147
Урожайність, т/га	u	39,4	38,7	32,6	26,8	28,3	37,4
Ціна, тис. грн. / т	p	0,272	0,215	0,195	0,189	0,179	0,224
Дохід, тис. грн. / га	pU	10,721	8,342	6,372	5,054	5,065	8,368
Витрати, тис. грн./га	Z	7,198	6,453	5,980	5,279	7,072	6,581
насіння	q	0,817	0,856	0,706	0,561	0,588	0,802
міндобрива	g	1,936	1,492	1,362	1,101	0,781	1,609
енергія	g	0,839	0,855	0,887	0,863	1,333	0,855
роботи	g	1,088	1,036	0,784	0,701	0,744	0,996
оренда	r	1,055	0,908	0,763	0,602	1,115	0,921
Оплата праці	v	0,462	0,402	0,535	0,617	1,528	0,457
Відрахування соціальні	v	0,110	0,089	0,118	0,131	0,336	0,104
Інвестиційна складова	c	0,315	0,280	0,297	0,212	0,189	0,292
інші витрати	g	0,576	0,536	0,528	0,492	0,458	0,547
прибуток комерційний	m	0,002	0,020	0,082	0,191	1,824	0,033
збиток від продажів	m	-0,002	-0,013	-0,097	-0,390	-5,011	-0,044

Джерело: Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 2008 рік (форма № 50 статистичного спостереження). — Держкомстат України

Таблиця 5. Розрахунок (оцінка) сумарного фінансового ефекту від виробництва цукрової сировини (2008)

N	I 26	II 194	III 294	IV 306	V 19	I-V 839
S	108266	129410	49743	15631	97	303147
Z	779353	835031	297472	82519	686	1995061
<p,U,s>	1160726	1079513	316985	78999	491	2636714
pUs - Z	3,523	1,889	0,392	-0,225	-2,007	2,117
pUs - Z	381373	244482	19513	-3520	-195	641653

Джерело: власні розрахунки за матеріалами Держкомстату України.

множеної на кількість гектарів посіву цукрових буряків. Другий базується на адитивній основі, тобто від суми доходів по кожному з секторів віднімаємо суму матеріальних витрат.

Решта є факторним валовим доходом, який підлягає розподілу за факторами виробництва.

Кількісний та якісний аналіз показує, що у секторах крупного товарного виробництва сировини формується неоподаткований дохід, оцінка якого у 2008 році складає 2—3,5 тис. грн. з розрахунку на одиницю орендованої площі ріллі, або 240—381 млн грн. за сукупністю двох секторів. Сектори дрібного підприємництва в галузі, в цілому, мають перевищення витрат над розрахованим доходом на суму 3,7 млн грн. Це абсолютно не значить, що цей збиток є чистим вилученням коштів з кишені підприємців, більш вірогідно, власний обіговий капітал підприємець отримав з виручкою, а перевищення відбивається на невиконанні своїх зобов'язань перед суспільством, державою, селянством.

Завершимо розгляд моделей аналізу та синтезу інформації науковим висновком про те, що сільське господарство в ЦБК вимагає диференційованого підходу. Але очевидним є факт, що крупні СГП, на відміну від дрібних і середніх, не тільки не потребують державної допомоги, та отримують надприбутки — очевидні та замасковані у собівартості продукції. Дискусійним є факт, що дрібні й збиткові підприємці мають право на існування, а не санації та реприватизації. Стабілізація сировинної зони більше залежить від ефекту організації й управління, ніж від фінансової допомоги селу. На цьому шляху потрібно законодавчо посилити відповідальність підприємців за розподіл факторних доходів через нову фіскальну політику. Але питання екології від перенасичення посівів технічними культурами й виснаження ґрунтів нами не розглядалися, хоча проблема є очевидною.

ІАЕ УААН розробив теорію і обґрунтував механізми державної допомоги сільському господарству. Постулатом цієї теорії є "еквівалентна ціна", що за сутністю і рівнем (кількісно) відповідає нормативній "собівартості" плюс унормовані відрахування на "активи". Запишемо повністю формулу еквівалентної ціни [1]:

$$Ц = СН + КНП * [(ОВФ + ОЗ * К) + (ВЗ * КНК)].$$

Складовими ціни, як видно з формули, є нормативна собівартість (СН) плюс норма прибут-

ку (КНП) з вартості "активів", зокрема з середньорічної вартості основних виробничих фондів (ОВФ), обігових коштів (ОЗ*К) та грошової оцінки ріллі (ВЗ*КНК), — все це з розрахунку на 1 тону продукції.

Теорія формування ціни, на наше переконання, є надто дискусійною для того, щоб залишити її без редагування у ринкових умовах через ряд ускладнень.

Перша теза стосується оцінки ріллі. Як відомо, вартість землі є капіталізованою рентою, тому чим вища урожайність, тим вища цінність ріллі. Фактор оцінки ріллі невиправдано фігурує у розрахунках двічі: перший раз у "собівартості" і другий — як такий, що підвищує "ціну пропозиції" через норму прибутковості капіталу. В одному і другому випадку сума відрахувань визначена імперативно на фіксованому рівні — 3%, тобто за 33 роки вся залишкова вартість буде вичерпаною. За межами цього періоду вартість не буде містити інвестиційної складової на оренду землі.

Друга теза, що виражає неприйнятність методики "складання" ціни пропозиції — це відсутність вирішальної змінної, що визначає рівень витрат на одиницю продукції — урожайність. Цей показник винесено у заголовок таблиці, а це значить, що для кожного рівня урожайності має бути своя ціна пропозиції. Але це — нонсенс, коли ціна залежить від урожайності, а не від попиту.

Третя теза не на користь методики — це відсутність виміру ефекту від масштабу виробництва, відомого у теорії Альфреда Маршалла як четвертий фактор виробництва. Капітальні витрати й утримання засобів виробництва у поданій методиці унормовано (через відсоток до прямих витрат на виробництво), вони зростають із підвищенням урожайності. Власне, залишаючись унормованими системою машин відносно площі посівів вони повинні зменшуватися на одиницю продукції [4].

Четверта теза, що спростовує доцільність використання ціни пропозиції у державному регулюванні сільського господарства, стосується факторів наукової організації виробництва, спеціалізації й комбінування галузей в АПК. Дослідженнями доведено, що витрати у секторах спеціалізованого господарства є значно нижчи-

ми від середнього рівня. Сума галузевих ефектів виробництва ніколи не дорівнює сумарному ефекту господарської системи. Це свідчить про те, що методика є усиченою й неадекватною реальному економічному процесові.

Теза п'ята. Якщо дивитися на подану формулу з точки зору диференціації економічної й природної урожайності сільськогосподарських культур, то стане очевидною її недовершеність. Сума можливої диференційної ренти унормовуються фіксованою орендною платою. Це не можна визнати науково обгрутованим. Витратна ціна одиниці продукції змінюється обернено пропорційно урожайності. Крім того, вартісна оцінка ріллі включена у нормативну собівартість разом з унормованою орендною платою за землею на такому ж рівні. Виходить, що вартість землі у цінах враховано двічі: як норму прибутку ми бажаємо її отримати від ринку або держави.

Недоліком еквівалентної ціни є її залежність від урожайності цукрового буряка. Адже чим більша урожайність коренів, тим нижчою буде собівартість. Диференційна рента урожайності з українських чорноземів не виправдано буде перетікати у кишені фінансових потоків разом з сировиною на цукрові заводи. Таким чином, еквівалентна ціна — це інструмент, за допомогою якого викривляється реальний ринковий простір не на користь сільського господарства.

Автори запропонованої методики визнали, що орендна плата включається у собівартість продукції, ціна формується виробником, виходячи з рівня витрат і вартості активів, а тому використовується затратний метод ціноутворення, не прийнятний у ринкових умовах. Але з цього робиться неприйнятний висновок про те, що виробник не може адаптуватися, а держава негайно повинна йому допомагати. Така ідея викладається у схемі "ринкова ціна — державна підтримка — еквівалентна ціна" [4].

Модель програмує не державне регулювання, а безпосередньо підтримку. Очевидним є факт, що використання усереднених показників витрат у методиці об'єктивно передбачає зворотню ситуацію, коли різниця в цінах буде позитивною. Можна віднайти багато фактів, коли ринкова ціна перевищує розрахункову. Науковою гіпотезою, як на наше переконання, може бути модель "ринкова ціна — державне регулювання — ціна виробництва" з необхідним перерозподілом природної диференційної ренти від регіонів з вищим ефектом витрат і виробництва з одиниці площі на користь регіонів або господарств з граничними умовами, але про це в подальшому викладі.

На наше переконання, держава не повинна втручатися у ринкові процеси обміну результа-

тами праці, але може і повинна навести порядок на галузевих оптових й роздрібних ринках сільськогосподарської продукції та продовольства. Викладений метод цінового регулювання є неприйнятним через викривлення мотивації аграрного бізнесу в галузі.

Модель Бенекера і Таубадея [5] можна визначити як модель пошуку ренти на галузевому рівні. Показник "земельна рента" визначається за залишковим принципом. На відміну від інших методичних підходів, зазначений показник включається у схему оцінки конкурентоспроможності суб'єктів підприємництва, організації виробництва, галузевого управління. Рента у цьому разі не формує вартості, а є частиною залишкового доходу галузі, через те вона або є, або її немає. Кількісно рента може бути позитивною і тоді можна говорити про рентабельність виробництва. Наявність ренти є ознакою рентабельної роботи та конкурентоспроможності фірми. Негативний результат підприємництва будемо називати "антирентою", що кореспондує зі станом не конкурентоспроможності.

Наукова новизна методики Бенекера і Таубадея полягає у тому, що вони вперше для західної школи економіки запропонували шукати саме ренту, а не прибуток. За їх науковою гіпотезою прибуток унормовується процентом на банківські позики, а дохід рентного походження кореспондує з ефективністю використання природного ресурсного потенціалу — урожайністю в рослинництві й продуктивністю худоби у тваринництві. Вони вважають, що урожайність цукрових буряків в Україні можна підвищитися втричі, зернових — приблизно вдвічі, соняшника і кукурудзи — у 2,5—3 рази. Спостерігаючи на рівень ринкових цін на продукцію, селянин сам повинен отримати для себе відповідь на питання: виробляти чи не виробляти. В цьому основна відмінність запропонованої методики від розробок Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки".

Принциповим є розв'язок завдання моделювання витрат. У радянській економічній літературі можна було віднайти гасло "з меншими витратами — більше продукції". Бенекер і Таубадей відхиляють таку постановку питання. В середньостроковому сценарії припущено, що всі сільськогосподарські машини та обладнання буде замінено сучасною технікою, а це значить, що витрати на техніку зростатимуть, а результат від її використання буде опосередкованим: підвищити продуктивність полів можна лише за рахунок продуктивних витрат (добрив, елітного насіння й кращих засобів боротьби з бур'янами, шкідниками, гризунами й хворобами сільськогосподарських культур).

Таблиця 6. Структура витрат і елементів доданої вартості на одну т цукру білого (2008 р.)

	Сировинна зона		Цукровий завод		
	Рілля, тис. га	Сировина, тис. т	Сировина, тис. т	Цукор, тис. т	
$Z = [p^0 R]^* = p^0 R(1-A)^{-1}$					
	1	2	3	4	
Паливо і енергія	1	276	8	66	1004
Добрива мінеральні	2	302	8	72	72
Транспорт	3	0	0	0	207
Ремонт і послуги	4	423	12	101	101
Насіння та інші продукти	5	244	7	59	59
Амортизація	6	88	2	21	21
Оплата праці	7	238	7	57	153
ПДВ	8	0	0	0	280
Орендна плата	9	219	6	53	53

Джерело: власні розрахунки.

Основою прогнозування цін є можливий розвиток ринків у майбутньому. Україна є нетто-експортером, а тому закупівельні ціни можна визначити на основі світових цін мінус маркетингові й транспортні витрати.

У довгостроковому сценарії припускається, що врожайність продовжує зростати з огляду на застосування нових технологій і знання організації. Порівняно з середньостроковим сценарієм ціни підвищуються, оскільки припускається, що сільськогосподарські виробники отримуватимуть 80% експортної ціни FOB по всім продуктам, за винятком цукру. В зв'язку із вступом України до СОТ і приєднанням України до Уругвайської угоди (1994 р.) більш дешевий цукор наповнює ринок і ціни на нього залишаються на рівні середньострокового сценарію. У довгостроковому періоді вартість засобів виробництва зростає до рівня світових цін, що з урахуванням курсу валют створить ситуацію, коли рівень постійних витрат у вартості продукції стане фактором обмеження мотивації підприємництва. Інвестиційна складова ціни попиту буде занадто великою для інвесторів, що також приведе у глухий кут банкрутства.

У довгостроковому сценарії структура посівів і щільність висіву насіння не зміняться, але ціни на насіння збільшаться з урахуванням інноваційних факторів. Припускається, що підприємства будуть використовувати насіння з високим генетичним потенціалом, ціни на яке на будуть вищими, але нестимуть більше факторних доходів.

Завдання підвищення урожайності сільськогосподарських культур розв'язується виключно за рахунок інтенсивності внесення мінеральних добрив і засобів захисту рослин. Припускається, що сільськогосподарські підприємства будуть спроможні застосувати новітні зразки техніки й технології. Ефект від використання потужної техніки досягається там, де система машин відповідає

концентрації землекористування. Використання великої техніки економить час на проведення необхідних операцій, таких як сівба і збирання врожаю, хоча обтяжене зростанням врожайності. В довгостроковому сценарії зростає рівень оплати праці, а процентна ставка знижується.

Аналіз результатів довгострокового

сценарію розвитку є предметом наукового пошуку. Цукровий буряк і соняшник, за оцінками експертів, будуть нести найбільше валового доходу й доданої вартості (від 500 до 700 грн. на 1 га). Озимий і ярий ячмінь також мають позитивну валову оцінку, але вони є конкурентоспроможними відносно внутрішнього попиту порівняно з іншими культурами.

Включаємо механізм калькуляції продукції, закладений у програмних продуктах інформаційно-обчислювальних систем сучасної матричної алгебри, для того, щоб отримати повну картину формування витрат на стадіях інтегрованого виробництва ЦБК (табл. 6).

Сумарні витрати на паливо і енергію у базовому періоді (1004 грн. на тону цукру) є найбільшою проблемою ЦБК. Основна частина цього ресурсу використовується безпосередньо на заводах, біля 27% — у сировинному секторі. Розрахункова оцінка інших матеріальних витрат є значно нижчою і такою, що відповідає 400—500 грн. на кінцевий продукт. Окремо потрібно наголосити на тому, що матеріальні витрати на виробництво, ремонт обладнання і отримані послуги у базовому році є помірними й прийнятними для унормування навіть при таких коефіцієнтах виходу цукру з сировини. Очевидною є необхідність суттєвого підвищення інвестиційної складової (21 грн.), що не відповідає ринковій відновлювальній вартості засобів виробництва. Особливої уваги заслуговує інформація про витрати на оплату праці з відрахуваннями на соціальне страхування, що синтезується на одиницю кінцевої продукції, та податок на додану вартість, які за сутністю не є суспільними витратами, а скоріше трансфертами фондів суспільного споживання. В цілому, аналіз показує, що визначальними є не рівні витрат, а коефіцієнти розподілу вартості.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

ЦБК — цукробуряковий кластер — визначено як ринкову форму організації взаємно залежних процесів виробництва сільськогосподарської сировини, її перероблення і реалізації в умовах конкуренції, невизначеності й ризиків.

Поняття "кластер" має зміст і прагматику комплексного підходу і є альтернативним галузевій організації національного господарства. Цукробуряковий кластер може бути сформований на наукових засадах спеціалізації та концентрації сільськогосподарських підприємств сировинної зони і цукрових заводів, спеціалізованих фірм з агротехнічного сервісу, спеціалізованих машинно-тракторних станцій та науковими центрами насінництва, калібрувальних заводів, постачальників засобів захисту рослин, пов'язаних технологічним ланцюжком. ЦБК визначає шляхи досягнення конкурентоспроможного рівня ефективності суспільного виробництва.

Завдяки науковим розробкам один або кілька заводів досягають економічного ефекту та поширюють свій вплив на найближче оточення: постачальників сировини, транспортників. У свою чергу, успіхи оточення впливають на подальше зростання галузі та вихід її на світовий ринок. Завдяки оптимізації перевезень, концентрації сировинної зони, спеціалізації і комбінування сформуємо ЦБК як співтовариство тісно пов'язаних галузевих одиниць, що реалізують політику взаємодії для росту конкурентоспроможності один одного.

Таким чином, ЦБК як кластер буде науково-технологічним об'єднанням, що забезпечує розв'язання проблеми конкурентного успіху через посилення мотивації одного сектора забезпечувати прогрес в іншому. Завдяки науковим центрам ЦБК взаємодія галузей програмується та обґрунтовується з урахуванням місії, ролі і стратегії економічного розвитку України. ЦБК у перспективі повинен стабілізуватися на рівні суспільних потреб, спростити державне управління, а потім взагалі його виключити з господарської практики приватних підприємств.

ЦБК здобуде конкурентні переваги за рахунок наукового обґрунтування технологій інтенсифікації виробництва сировини, управління, організації просування цукру до оптового покупця. Але ключовим питанням його конкурентоспроможності залишатиметься сировинна зона, відновлення родючості ґрунтів, безпека довілля, економічності транспортних перевезень. Стабілізація ЦБК залежатиме від успіху стратегії інноваційного розвитку, а тому його державному програмуванню немає альтернативи.

Кластер породжує мультиплікативний ефект та ефект масштабу виробництва, основою якого є теорія Альфреда Маршала. Відповідно до цієї

теорії, організація є четвертим фактором виробництва (після землі, капіталу і праці), а тому заслуговує на увагу. Модель ЦБК вибудуємо на елементах його структури, зокрема сільського господарства, цукрових заводів і транспорту. Ядром системи АПК у минулому вважали сільське господарство, але для системи ЦБК така схема є непридатною. Систему утворює цукровий ринок за участю цукрових заводів, а сировинна зона — це довілля, орбітальна оболонка.

Монополія кластера сприяє фінансуванню досліджень й розробці нововведень за рахунок підвищення ефекту виробничої структури, що дозволяє учасникам кластера стабільно здійснювати інноваційну діяльність протягом тривалого часу.

Література:

1. Ціноутворення та нормативні витрати в сільському господарстві (теорія, методологія, практика) у 2-х томах. Т.1. Теорія ціноутворення та технологічні карти вирощування сільськогосподарських культур / За ред. П.Т. Саблука, Ю.Ф. Мельника, М.В. Зубця, В.Я. Месе́ля-Веселяка. — К., 2008. — 698 с.; Т.2. Нормативна собівартість та ціни на сільськогосподарську продукцію / За ред. П.Т. Саблука, Ю.Ф. Мельника, М.В. Зубця, В.Я. Месе́ля-Веселяка. — К., 2008. — 650 с.

2. Крамон-Таубадель Ш. Ринок цукру в Україні: вчора, сьогодні і завтра // Реформування сільського господарства в Україні: широке поле / За ред. Ш. Крамон-Таубаделя та Л. Щтріве. — К.: Фенікс, 1999. — С. 108—127.

3. Трейси М. Сельское хозяйство и продовольствие в экономике развитых стран: введение в теорию, практику и политику / пер. с англ. — С.Пб., Экономическая школа, 1995. — 431с.

4. Калинчик Н.В. Экономическое обоснование минимальных по размерам сельскохозяйственных предприятий. — К.: ННЦ ИАЭ, 2009. — 266 с.

5. Бенекер К., Крамон-Таубадель Ш. Нинішня та майбутня прибутковість виробництва цукру в Україні // Зб. наук. пр. "Політика і розвиток сільського господарства України". — К.: Альфа-Принт, 2001. — С. 241—271.

6. Лисецький А.С. Продовольча безпека України: теорія, методологія, емпіричний аналіз. — К.: Оріони, 2005. — 374 с.

7. Хвесик М.А., Лисецький А.С. Продовольча безпека України. — К.: РВПС України НАН України, 2008. — 159 с.

8. Agrar- und ernährungspolitischer Bericht der Bundesregierung. — Bonn: Bonner Universit—ts-Buchdruckerei, 1992. — P. 169—179.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2010 р.